

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД*

PREREQUISITES OF DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY OF UKRAINE IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

Недодатко О.С.

аспірант,

Навчально-науковий інститут

«Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Український державний університет науки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6347-3407>

Грабовський І.С.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри девелопменту нерухомості,

фінансів, обліку та маркетингу,

Навчально-науковий інститут

«Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Український державний університет науки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8862-0997>

Nedodatko Oleksandr, Hrabovskyi Ihor

Educational and Scientific Institute

“Prydniprovsk State Academy of Construction and Architecture”

Ukrainian State University of Science and Technology

Дане дослідження підготовлене в рамках вивчення інвестиційного забезпечення розвитку будівельної галузі України у воєнний та повоєнний період. Тема зараз є дуже актуальною, бо повномасштабні воєнні дії в країні є новим викликом. Дослідження повинне бути прикладним, щоб корисні напрацювання допомогли розвитку будівельної галузі держави. Розглянуто передумови розвитку будівельної галузі України у воєнний та повоєнний період. Предметом дослідження виступають практичні напрацювання для забезпечення інвестиційних процесів в Україні, які стануть запорукою розвитку будівельної галузі України під час війни та після її закінчення. Систематизовано інформацію про те, що вже зроблено наразі, що заплановано зробити та що ще потрібно запланувати державі Україна на шляху відновлення будівельної галузі економіки. Зроблене історичне порівняння з відновленням країн після Другої світової війни. Визначено чого Україні слід уникати. Проаналізовано План економічного відновлення України, який розроблено Національною радою з відновлення України від наслідків війни.

Ключові слова: розвиток будівельної галузі, план розвитку, роль держави, «План Маршалла», «План Доджа», План відновлення України, «Оселя, «Відновлення».

This research has been prepared within the framework of an investigation into the investment support for the development of Ukraine's construction industry during the war and post-war periods. This topic is currently most important, as large-scale military actions in the country pose an unprecedented challenge. It is crucial to examine how this sector can be sustained and rebuilt amidst profound instability. The research is designed to be practical, so that the useful developments can contribute to the growth of the state's construction industry. This focus ensures that the findings are directly applicable to real-world scenarios. The prerequisites for the development of Ukraine's construction industry during the war and post-war periods have been examined. The subject of this research is the practical developments aimed at ensuring investment processes in Ukraine, which will be the key to the development of the construction industry both during and after the war. These processes are pivotal for attracting the necessary capital and expertise to facilitate comprehensive reconstruction. Information has been systematized regarding

* Автор висловлює щирю подяку кандидату економічних наук Грабовському І.С. за настанову, цінні зауваження та редагування тексту цієї статті.

what has already been done, what is planned, and what still needs to be planned by the state of Ukraine on the path to restoring the construction sector of the economy. This systematic approach provides a clear roadmap for stakeholders and policymakers. A historical comparison with the recovery of countries after the Second World War has been made. It has been determined what Ukraine should avoid. Learning from past experiences is essential to prevent potential pitfalls and inefficiencies in the reconstruction process. The Economic Recovery Plan of Ukraine, developed by the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of War, has been analyzed. The Recovery Plan of Ukraine encompasses a range of national programs, each allocated substantial budgetary resources. These programs have been designed to facilitate the comprehensive development of all sectors within the Ukrainian economy. This strategic approach aims to ensure balanced growth and robust economic resilience during the recovery phase.

Keywords: development of the construction industry, development plan, role of the state, "Marshall Plan", "Dodge Plan", Ukraine Recovery Plan, yeOselia, yeVidnovlennia.

Постановка проблеми. Воєнний стан, який введено в Україні 24.02.2022р. через військове вторгнення від східної сусідньої держави сильно впливає на економіку. Питання підтримки та відновлення економіки України в такій ситуації є другим за важливістю після її воєнного спротиву зовнішній агресії. Якісне функціонування економіки воюючої країни є не менш важливим, ніж можливість давати воєнну відсіч. Зрозуміло, що метою вторгнення до України сусідів окрім фізичного захоплення адміністративних територій з корисними копалинами є намір послабити нашу економіку, щоб в решті решт країна не змогла протидіяти воєнним чином, капітулювала та прийняла всі ультиматуми, яких хоче досягти нападник. Йде війна на виснаження економіки. Країні потрібна валюта від експорту та продовження функціонування галузей, що підтримають її надходження. Будівельна галузь будь-якої країни не завжди генерує валютну виручку, але точно є локомотивом розвитку багатьох інших галузей: ринку будівельних матеріалів, видобування, металургії, енергетики, архітектури, розробок дизайну, виготовленню меблів та купівлі-продажу техніки. Активне функціонування вказаного спираючись на будівництво дає можливість генерувати доходи суб'єктам господарювання, сплачувати з них податки до бюджетів різних рівнів та створювати нові робочі місця. Працевлаштування вкрай необхідно для розвитку внутрішнього споживання. Розуміючи це, можна зробити висновок, що необхідно сконцентруватися на пошуку ефективних і дієвих механізмів для відновлення саме будівельної галузі України. Її зростання з мультиплікатором Кейнса допоможе відновити та покращити нашу економіку в цілому. Організація Об'єднаних Націй бачить відновлення як процес повернення від нестабільності та конфлікту до «нормальної» траєкторії розвитку, коли країна «знову набуває здатності розробляти та впроваджувати економічну політику в рамках самодостатнього процесу економічного управління» [15]. Підчас повномасштабної війни роль держави та її економічної політики у створенні умов для інвестицій вважається першочерговою. Це вимагає системного підходу та скоординованих зусиль з боку держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів для забезпечення

сталого розвитку та відновлення країни після війни [1].

Проведене опитування «Як відбудувати Україну» [13] від компанії Transparency International в 2023 р. підтверджує, що найбільшими проблемами нашої держави населення вважає збройну агресію росії (98%), руйнування житла та інфраструктури (87%), корупцію (77%) та безробіття (60%). Українці визначили й інші проблеми, такі як: дорожня життя, зростання цін, низькі зарплати, відсутність професіоналів у владі [1].

Враховуючи ситуацію, актуальним є створення передумов, які стануть запорукою розвитку будівельної галузі в Україні. Цей механізм повинен давати можливість залучити як зовнішні так і внутрішні інвестиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розвитку компаній будівельної галузі проводиться Бенч Н. [2], Коба О. [6], Обух В. [8], Перегинець І. з Войченко С. [9]. Наукові публікації Штань М. [12] та Єфименко Т. [4] присвячені аналізу економічних аспектів відновлення економіки та будівельної галузі після війни. Автори підкреслюють необхідність залучення великих інвестицій для відновлення зруйнованої війною інфраструктури країни. Для того, щоб зрозуміти що потрібно ще зробити в Україні для відновлення інвестиційних процесів у будівельній галузі потрібно проаналізувати та класифікувати, те, що вже зроблено з передумов, які стануть запорукою розвитку будівельної галузі в Україні.

Постановка завдання. Ціллю дослідження є узагальнення практичних дій, які напрацьовані державою Україна в період воєнного стану для створення умов інвестиційних процесів задля відновлення будівельної галузі.

Методи дослідження. Використано загально-логічний метод систематизації, за яким всю множину кроків було розподілено на виконані, заплановані та ще не заплановані. Порівняльно-історичний метод дозволив проаналізувати чи всі кроки, які виконувалися раніше у зв'язку з різними війнами у світі були виконані у нас. Можливість неупередженого судження про фактичний стан справ в Україні станом на сьогодні надано завдяки використанню принципу об'єктивності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Активні бойові дії на сході України та спад продажів нерухомості первинного ринку у центральній, північній та південній частині країни змістили акцент будівництва та початок нових проектів у західний регіон. Попит на житло в центральних і західних областях України складають переважно внутрішні переселенці, кількість яких у січні 2023 року сягнула понад 7 млн. осіб [5]. Деякі будівельні компанії, здійснили передислокацію свого бізнесу і своїх матеріальних активів на захід держави. Але є такі, що не змогли це зробити через різні обставини. Вони або не мають наміру втрачати зайнятий раніше сегмент на локальному ринку або бають принципове бачення та внутрішнє бажання сучасно розвивати своїми проектами тільки регіони свого історичного базування. Будівельним компаніям, які не переїхали зараз набагато складніше, бо попит покупців через воєнну невизначеність слабкий. Банки на початку війни не мали бажання надавати кредити позичальникам для купівлі нерухомості, яка будується. В тексті цього дослідження свідомо не буде йти мова про вторинний ринок, хоча він теж відчув сильний негативний вплив від війни. Більше сфокусуємося на питаннях будівельної галузі і новобудов, як продукту, що створюється будівельною галуззю.

Війна збільшує вартість будівництва, яке вимагає великої кількості енергії на всіх етапах, від виробництва і транспортування будівельної продукції до безпосереднього виконання робіт [5].

Найближчими до сьогодення досвідами в історії є відновлення країн Європи та Японії після Другої світової війни. Європа почала відновлення тільки коли пройшло три роки після завершення війни. Потрібен був час, щоб країни донори зрозуміли, що просто великі постійні виплати на підтримку Європейських країн не покращують ситуацію. Що потрібно змінювати підхід. Тоді був підготовлений та введений в дію всім відомий «План Маршалла» (1948–1951), який передбачав наступні організаційно-економічні засади для отримання зовнішніх інвестицій, що забезпечили розвиток економіки Європи:

1. відмова від націоналізації промисловості
2. свобода підприємництва
3. зниження митних тарифів
4. обмеження торгівлі із соцтабором
5. надання територій для американських військових баз

Ці засади були умовами надання допомоги і мали на меті розширити європейське сільське сільськогосподарське та промислове виробництво, відновити «здоров'я» валют, бюджетів та фінансів в окремих європейських країнах та стимулювати торгівлю між європейськими країнами та між Європою й рештою світу [3].

В Японії був свій план відновлення, який реалізовувався протягом 16 років та привів країну до технологічного процвітання та зробив її

однією з найрозвиненіших країн світу. План мав назву «План (лінія) Доджа», діяв в період з 1949–1965 та включав наступні засади післявоєнного розвитку:

1. повернення від мілітаризму до ліберальних цінностей
2. демонополізація
3. запуск механізму вільної конкуренції

Японські засади мали на меті розпустити феодално-мілітаристські клани-корпорації дзаїбацу, здійснити демонополізацію, оголосити свободу торгівлі, здійснити земельну реформу, запровадити ліберальне трудове законодавство та провести податкову реформу [3].

Гаяти час та починати планувати відновлення країни після війни є помилковим. Краще розпочинати реалізовувати процеси відновлення одразу після або навіть ще під час воєнних дій на звільнених територіях з підвищеною захищеністю або на етапі очікуваного завершення воєнних дій. Особливо це стосується тих територій де загроза появи або повторення воєнних дій мінімальна.

08 квітня було проініційовано, а 21 квітня 2022 року в Україні було створено консультативно-дорадчий орган при Президенті України – Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Інформація про цю раду доступна навіть у Вікіпедії (легко знайти по назві). До її складу ввійшли Керівник Офісу Президента, Прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри Кабінету Міністрів України, представники Верховної ради України та голова Національного Банку України. Радю було створено робочі групи за 23 напрямками та розроблено План відновлення України. План базується на 5 основних принципах: негайний початок і поступовий розвиток; нарощування справедливого добробуту; інтеграція в ЄС; відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах; стимулювання приватних інвестицій. На сайті Плану станом на серпень 2025 вказано цілі, яких заплановано досягти за 10 років, виділено 17 напрямів національних програм загальним бюджетом більше 750 мільярдів доларів США, розміщено інтерактивну мапу руйнувань по областях України та передбачено можливість надавати власні ідеї з кожного регіону країни. Серед всіх напрямів найбільшим по вартості є «Відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів». На його реалізацію передбачено від 150 до 250 мільярдів доларів США. В цьому напрямі передбачено аж 103 важливі проекти, починаючи від будівництва та відновлення зруйнованих об'єктів із забезпеченням енергоефективності та безбар'єрності, викупу квартир для наповнення фондів соціального та тимчасового житла до будівництва нових інженерних мереж, теплової модернізації, теплоізоляції багатоквартирних будинків, різних просвітницьких програм та іпотечного кредитування. Робимо висновок, що майже одразу після початку війни наша держава почала робити практичні організаційні кроки для

відбудови країни. Затягування цього процесу та очікування завершення війни перед стартом відновлення вдалося уникнути і це допоможе більш швидкому оновленню економіки країни [14].

На сьогодні в країні діють такі програми, що допомагають підтримувати будівельну галузь:

1. «Оселя – доступне кредитування житла за пільговою ставкою по нормативам для військових, лікарів, педагогів та наукових працівників [10];
2. «Відновлення – цільова грошова підтримка власників пошкодженого або зруйнованого через бойові дії житла для купівлі матеріалів у партнерів програми [11];

Також для її підтримки та покращення економіки робляться наступні кроки:

1. викуп державою житла для надання родинам військових та іншим категоріям, які мають на це право;
2. зберігається свобода сильного духом підприємництва;
3. зменшено митні тарифи для торгівлі з країнами Європи;
4. обмежено торгівлю та ведення бізнесу з сусідами України на півночі та сході;

До організаційних засад розвитку будівництва також можна віднести і будівництво якісних захисних військових споруд, які стримують просування військових дій вглиб цивільних територій країни. Зрозуміло, що кінцевих покупців первинної нерухомості, інвесторів у нові будівництва та безпосередньо будівельні компанії завжди стримує або повністю зупиняє у своїх планах та діях будь-яка невизначеність. Стандартні нові будівельні проекти зазвичай є довготривалими і можуть реалізовуватися протягом 2–3 років. Якщо відсутня впевненість щодо відсутності ризиків воєнних дій, то ніхто не буде купувати нову нерухомість. Будівельні компанії теж не почнуть інвестувати у свої виробничі процеси. Через ситуацію в нашій країні на жаль зараз інформація про воєнні захисні споруди не є публічною і проаналізувати її складно. Можна тільки підкреслити, що держава розуміє важливість цього процесу і робить кроки по їх побудові. Одночасно з цим відверто засмучує критика військових про такі об'єкти, яка періодично з'являється на адресу як тих, хто їх проектував так і тих, хто будував. Тим не менш, це очевидно є додатковою можливістю для будівельних компаній продовжувати виробництво в своїй галузі, дякуючи державному замовленню. По структурі доходів від виконання будівельних робіт на умовах підяду в 2022 році можна зробити висновок, що в перший рік повномасштабної війни 42% збудованих об'єктів були інженерними спорудами та спеціалізованими будівельними роботами: 58% – будівництво будівель, 21% – будівництво споруд та 21% – спеціалізовані будівельні роботи [7].

Кроки по поверненню від мілітаризму до ліберальних цінностей та демонополізація стануть

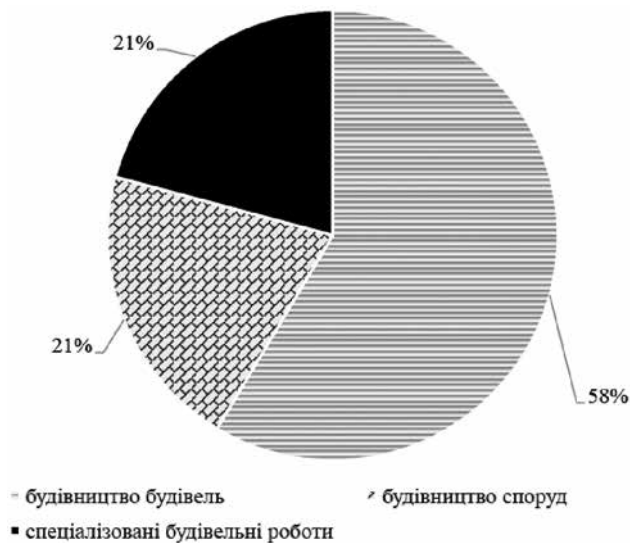

Рис. 1. Структура доходів від виконання будівельних робіт на умовах підяду у 2022 р.
Джерело: [7]

можливими тільки після завершення війни. На сьогодні держава зробила кроки по націоналізації тільки в банківському секторі (ПриватБанк) та у нафтовій сфері (Укрнафта), як стратегічно важливих напрямках з точки зору стабільності під час війни.

Порівнюючи вказані в цій статті історичні події по відновленню після Другої Світової Війни та події в Україні стає очевидним, що багато зроблено, багато є запланованого для реалізації. З питань, які ще треба виконати, залишилося розміщення на території України військових баз європейських чи американських союзників. Питання розміщення воєнного контингенту з «Коаліції охочих» європейських країн в центральній частині України зараз активно, але не публічно обговорюється. Безпеку ліво-бережної частини нашої країни по річці Дніпро планується підтримувати Збройними силами України. На превеликий жаль все більше стає реальним завершення війни в Україні або підписанням документу про припинення вогню без визначення винуватця її початку або без підписання будь-якого документу та відповідно без отримання Україною репарацій від нападника.

Висновки. Дослідження, проведені в статті, дозволяють зробити висновок, що уряд України вже має багато напрацювань стосовно створенню передумов відновлення будівельної галузі. Також стало зрозуміло, що відсутні такі майбутні кроки нашої держави, які не заплановані або залишилися без уваги. Серед напрямів подальших досліджень можна звернути увагу на вивчення можливості відновлення України в умовах відсутності зовнішніх інвестицій, так як через підвищену нестабільність у світі країни Заходу та Америка можуть бути зосереджені на розв'язанні власних воєнних питань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексєєнко В. Ю. Післявоєнна відбудова України: виклики, принципи та заходи для економічного зростання. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія Економіка*. 2024. № 2(64). С. 24–31. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.2\(64\).24-31](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.2(64).24-31)
2. Бенч Н. В умовах війни: що відбувається у будівельному секторі. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/896001.html> (дата звернення: 11.09.2025)
3. Бородіна О. А., Ляшенко В. І. Post-War Economic Recovery: World Experience and Attempt to Adapt it for Ukraine. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1(42). С. 121–134. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)
4. Єфименко Т. І. Гармонізація інформаційного середовища стресостійкості корпоративного сектору економіки. *Економіка України*. 2023. № 6. С. 3–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.06.003>
5. Жовтяк Г., Богданов Р., Жовтяк А. Проблеми та перспективи розвитку будівельної галузі України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-128>
6. Коба О. Економічна безпека будівельної галузі в умовах викликів і загроз воєнного стану. *Економіка та суспільство*. № 42. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-9>
7. Корсун І., Зінченко М., Мостовенко О. Функціонування будівельної галузі в умовах війни. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1(48), С. 176–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-24>
8. Обух В. Повоєнне відновлення: шанс для розвитку будіндустрії. *Укрінформ*. URL: <https://ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690313-povoenne-vidnovlennia-sans-dla-rozvitku-budindustrii.html> (дата звернення: 11.09.2025)
9. Перегинець І., Войченко С. Проблеми та виклики будівельної галузі України. *Укрінформ*. URL: <https://ukrinform.ua/rubric-presshall/3758174-problemi-ta-vikliki-budivelnioi-galuzi-ukraini.html> (дата звернення: 11.09.2025)
10. Програма «Оселя». 2022. URL: <https://eoselia.diiia.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
11. Програма «Відновлення». 2023. URL: <https://erecovery.diiia.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
12. Штань М. Економічна політика стимулювання повоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-62>
13. Як відбудувати Україну – соціологічне опитування громадян та представників бізнесу. *Transparency International Ukraine*. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/research/yak-vidbudovuvaty-ukrayinu-sotsiologichne-opytuvannya-gromadyan-ta-predstavnykiv-biznesu/> (дата звернення: 11.09.2025)
14. Ukraine recovery plan. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
15. Ohiorhenuan J. F. E. Post-conflict Recovery: Approaches, Policies and Partnerships. *Centre for Research on Peace and Development (CRPD)*. 2011. Working Paper No. 4. URL: <https://soc.kuleuven.be/crpd/files/working-papers/wp04.pdf> (дата звернення: 11.09.2025)

REFERENCES:

1. Alekseyenko V. Yu. (2024). Pisliavoienna vidbudova Ukrainy: vyklyky, pryntsypy ta zakhody dlia ekonomichnoho zrostantia [Post-War Reconstruction of Ukraine: Challenges, Principles and Measures for Economic Growth]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University, Series Economics*, no. 2(64), pp. 24–31. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.2\(64\).24-31](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.2(64).24-31)
2. Bench N. (2023). V umovakh viiny: shcho vidbuvaietsia u budivelnomu sektori [In conditions of war: what is happening in the construction sector]. *Interfax-Ukraine*. Available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/896001.html> (accessed 11 September 2025).
3. Borodina O. A., Lyashenko V. I. (2022). Post-War Economic Recovery: World Experience and Attempt to Adapt it for Ukraine. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, no. 1(42), pp. 121–134. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)
4. Efymenko T. I. (2023). Harmonizatsiia informatsiinoho seredovishcha stresostiikosti korporativnoho sektoru ekonomiky [Harmonization of the information environment of stress resistance of the corporate sector of the economy]. *Economics of Ukraine*, no. 6, pp. 3–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.06.003>
5. Zhovtiak H., Bohdanov R., Zhovtiak A. (2024). Problemy ta perspektyvy rozvytku budivelnioi haluzi Ukrainy v umovakh viiny [Problems and prospects for the development of the construction industry in Ukraine during the war]. *Economy and Society*, no. 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-128>
6. Koba O. (2022). Ekonomichna bezpeka budivelnioi haluzi v umovakh vyklykiv i zahroz voiennoho stanu [Economic security of the construction industry in the face of challenges and threats of martial law]. *Economy and Society*, no. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-9>
7. Korsun I., Zinchenko M., Mostovenko O. (2024). Funktsionuvannia budivelnioi haluzi v umovakh viiny [Functioning of the construction industry in war conditions]. *Sustainable development of the economy*, no. 1(48), pp. 176–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-24>
8. Obukh V. (2023, April 5). Povoienne vidnovlennia: shans dlia rozvytku budindustrii [Post-war recovery: a chance for the development of the construction industry]. *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690313-povoenne-vidnovlennia-sans-dla-rozvitku-budindustrii.html> (accessed 11 September 2025).
9. Peregynets I., Voichenko S. (2023). Problemy ta vyklyky budivelnioi haluzi Ukrainy [Problems and challenges of the construction industry of Ukraine]. *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3758174-problemi-ta-vikliki-budivelnioi-galuzi-ukraini.html> (accessed 11 September 2025).

10. Program yeOselia. (2022). Available at: <https://eoselia.diia.gov.ua/> (accessed 11 September 2025).
11. Program yeVidnovlennia. (2023). Available at: <https://erecovery.diia.gov.ua/> (accessed 11 September 2025).
12. Shtan M. (2023). Ekonomichna polityka stymuliuvannia povoiennoho vidnovlennia [Economic policy of stimulating post-war recovery]. *Economy and Society*, no. 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-62>
13. Yak vidbudovuvaty Ukrainu – sotsiologichne opytuvannia hromadian ta predstavnykiv biznesu [How to rebuild Ukraine – a sociological survey of citizens and business representatives]. *Transparency International Ukraine*. 2023. Available at: <https://ti-ukraine.org/research/yak-vidbudovuvaty-ukrayinu-sotsiologichne-opytuvannya-gromadyanta-predstavnykiv-biznesu/> (accessed 11 September 2025).
14. Ukraine recovery plan. (2022). Available at: <https://recovery.gov.ua/> (accessed 11 September 2025).
15. Ohiorhenuan J. F. E. (2011). Post-conflict Recovery: Approaches, Policies and Partnerships. *Centre for Research on Peace and Development (CRPD)*. Working Paper No. 4. Available at: <https://soc.kuleuven.be/crpd/files/working-papers/wp04.pdf> (accessed 11 September 2025).

Стаття надійшла: 13.09.2025
Стаття прийнята: 02.10.2025
Стаття опублікована: 06.11.2025